

Fenomén Trianonu v bratislavskom zrkadle

Reakcia na článok Romana Holeca Trianonské rituály alebo úvahy nad niektorými javmi v maďarskej historiografii¹

Významný slovenský historik Roman Holec publikoval mimoriadne zaujímavý, provokatívny článok v súvislosti s 90. výročím podpisu Trianonskej mierovej zmluvy. V prvom rade v ňom poukazuje na tie javy a zmeny, ktoré spozoroval v poslednom období v maďarskej historiografii a vo verejnom diskurze a ktoré sú spojené najmä s Trianonom a niektorými ďalšími problematickými otázkami dejín 20. storočia. Jeho nepokoj vyvolala maďarskými historikmi používaná „maďarská optika“, „dvojaký meter“, „zaujatosť“ atď., resp. skreslený pohľad na históriu, vyplývajúci z týchto postojov, ktorý podľa neho získava čoraz väčší priestor v Maďarsku za asistencie odbornej verejnosti.

Roman Holec sleduje procesy spomenuté vo svojom článku očividne s úprimným znepokojením a nežongluje len s prázdnyimi národnými frázami. Svedčí o tom aj fakt, že je kritický aj pri hodnotení slovenských pomerov. Popri kritike sa z jeho článku dá jednoznačne vyčítať úsilie o konštruktívny odborný dialóg. Práve preto som cítil potrebu, aby som na jeho článok reagoval.² V tomto rozhodnutí ma utvrdil aj fakt, že Holec upozorňuje na skutočne dôležité javy, v mnohých prípadoch mu treba dať za pravdu a aj veľká časť jeho príkladov obstojí. V niektorých prípadoch sa však – aspoň podľa môjho názoru – mylí, ním načrtnutý kontext nie je vždy úplne správny (čo nemusí prameniť len z rozdielných uhlov pohľadu), a tak by som rád trochu spresnil celkový obraz.

V mojej odpovedi najprv v krátkosti zhrniem autorove tézy. Na jeho konkrétne príklady budem reagovať iba výnimočne, aj to iba vtedy, ak sa týkajú Trianonu (v podaní vyčerpávajúcej odpovede mi bránia rozsahové možnosti aj moje obmedzené kompetencie). Neskôr sa pokúsim poukázať na isté protirečenia v Holecovom prístupe, a nakoniec sa budem podrobnejšie venovať niektorým konfliktným bodom maďarských a slovenských naratívov o Trianone.

1. HOLEC, Roman: Trianonské rituály alebo úvahy nad niektorými javmi v maďarskej historiografii. In *Historický časopis* 2010, roč. 58, č. 2, s. 291 – 312.

2. Do určitej miery sa Romanom Holecem nadhodenými témami cítim byť aj osobne oslovený. Jednak ako člen Nadácie Terra Recognita (Terra Recognita Alapítvány) pracujem so svojimi kolegami na prehĺbení maďarsko-susedského dialógu, jednak od jesene 2010 skúmam v rámci série seminárov na Katedre histórie východnej Európy na univerzite Eötvöse Loránda v Budapešti (ELTE) práve miesto a úlohu Trianonu v najnovšej maďarskej historiografii a vo verejnom diskurze. V príprave tohto článku mi so svojimi užitočnými radami pomohol Nándor Bárdi, ktorému sa chcem aj touto cestou poďakovať. Slovenský preklad textu vznikol za podpory Hnutia za zmierenie charta XXI (Charta XXI Megbékélési Mozgalom), ktorému za pomoc taktiež ďakujem.

Roman Holec najprv konštatuje, že maďarská spoločnosť „je chorá dejinami“, potom jej vyčíta množstvo nedostatkov: selektívny historický pohľad, nedostatok sebareflexie, zbavovanie sa viny a používanie dvojakeho metra (bagatelizovanie alebo úplné ignorovanie vlastných zlyhaní), presúvanie zodpovednosti, ignorovanie príčinných súvislostí či zaujatost.³ Podľa slovenského historika sú tieto závažné nedostatky stále častejšie v maďarských historických prácach, hlavne v populárno-vedeckej tvorbe určenej najširšej verejnosti. Pritom vôbec nejde len o práce insitných historikov – píše autor –, ale aj o práce niektorých uznávaných odborníkov, resp. o práce najmladšej generácie maďarských historikov.⁴ Holec svoju kritiku podopiera množstvom príkladov, ktoré vyberá z obdivuhodne širokého spektra preštudovanej súčasnej maďarskej historiografie, počnúc článkami z časopisov *Rubicon* a *História*, cez texty z časopisov *Trianoni Szemle* (*Trianonská revue*) a *Nagy Magyarország* (*Veľké Maďarsko*), až po film s názvom *A legbátrabb város* (*Najodvážnejšie mesto*). Takmer vo všetkých vybraných príkladoch nachádza prejavy (maďarského) národného uhla pohľadu a zaujatosti, v článkoch dvoch posledných spomínaných časopisov objavuje aj „znovuoživenú iredentu“.⁵ Autor sa zmieňuje aj o otázke pomadžarčovania a maďarizácie v súvislosti s národnostnými štatistikami a konkrétne so zmenami národnostného zloženia obyvateľov mesta Košice. Nakoniec analyzuje maďarský výklad rozpadu Uhorska na základe kníh Ignáca Romsicsa a Gyulu Popélyu.

Výrok Romana Holecu o „maďarskej spoločnosti chorej dejinami“ nevyznieva príliš príjemne, ale môžeme ho považovať hoc aj za trefnú diagnózu. Pokiaľ sme na seba dost' prísni, môžeme skonštatovať, že maďarské verejné zmysľovanie je skutočne „prehistorizované“. História často až ťaživo dolieha na maďarskú spoločnosť, čo prispieva k narúšaniu sebapoznávania a sebahodnotenia. Bolo by však veľkým omylom považovať to za nejaké bizarné hungarikum, o to menej, že táto problematika sa nedá interpretovať oddelene, vytrhnutá z kontextu zahŕňajúceho aj ostatné etniká regiónu. Aby sme nešli ani príliš ďaleko, stačí, ak sa pozrieme na okamih na Slovensko alebo Rumunsko. Počas posledných dvadsiatich rokov sa už nespočetne krát ukázalo, že „národne orientovaná“ časť intelektuálnej a politickej elity oboch krajín (ba neraz prakticky celá elita, disciplinované a jednotne) funguje vypočítateľne, vedená „historickými“ reflexiami, a v súvislosti s čímkoľvek jej napadá to isté: nenapraviteľný maďarský nacionalizmus a iredentizmus. Slovenskému a rumunskému politickému životu takisto nie sú cudzie groteskné formy historizovania, čo mimochodom uznáva aj Holec.⁶ Takže keď chceme byť prísni, nebuďme takí len voči maďarskej spoločnosti.

Ale uznajme, že anomálie historického vedomia sa u Maďarov prejavujú naozaj intenzívnejšie a viditeľnejšie ako inde. Vôbec však nie je druhoradá, prečo je to tak. Dôvody vníma presne aj sám Holec. Podľa neho sú Maďari najväčšími „lúžermi“ dvadsiateho storočia v strednej Európe, ktorých traumatizujú historické prehry a vlastné zlyhania.⁷ A maďarská odpoveď na toto všetko je namiesto sebareflexie sebaklam a presúvanie zodpovednosti, čo vedie k vzniku deformovaného kolektívneho a historického

3. HOLEC, Roman c. d. s. 291 – 292.

4. Tamže, s. 292.

5. Tamže, s. 298.

6. Tamže, s. 311 – 312.

7. Tamže, s. 292.

vedomia. Hoci autorova diagnóza naďalej sedí, v jednom bode predsa len pokrívka: Holec ani len nezvažuje, že v tomto komplexnom procese môžu zohrávať úlohu nie len *zdanlivé*, ale aj *skutočné* krivdy. Aj keď to priamo nehovorí, z jeho článku vyplýva, že Trianon, ktorý odôvodnene môžeme považovať za jednu z najväčších maďarských tráum 20. storočia – surovo a zjednodušene povedané – bol vlastne „okamihom pravdy“, ktorý vymedzil Maďarom priestor, aký si „zaslúžili“. Ten priestor, ktorý im patrí, sa nachádza vo vnútri trianonského maďarského národného štátu, čo si Maďari v predošlom období nevedomovali, a preto „sa rozťahovali ďalej, ako im perina stačila“, ako bolo reálne a oprávnené (teda po hranice historického Uhorska, ba ešte ďalej). Holecovi už ale nenapadne, že historický súd vynesený po 1. svetovej vojne bol možno prehnane prísny a neprímeraný, a vnútorne protirečivý trest ešte aj v súčasnosti úspešne zamoruje maďarské národné vedomie, ktoré sa ani predtým nevyznačovalo vnútornou vyrovnanosťou. Keby autor zohľadnil aj tento fakt, ľahšie by pochopil, prečo je táto „maďarská choroba“ taká dlhotrvajúca a virulentná.

Vráťme sa k predmete kritiky slovenského historika, teda k stavu maďarského historického vedomia! Najväčšou chybou niektorých zjednodušujúcich výrokov Holeca je podľa môjho názoru to, že vytvárajú príliš homogénny obraz o maďarskom historickom vedomí, ako aj o maďarskej historiografii, ktorá ho formuje (alebo sa ho snaží formovať). Lenže aj v prípade historického vedomia, aj v prípade historiografie sú veci trochu zložitejšie, ako by sa to na základe jeho článku zdalo.⁸ Na obranu autora možno uviesť, že ním analyzované diela skutočne neulahčujú prácu bádateľa, lebo v jednom a tom istom časopise či filme sa striedajú časti, ktoré sú nielenže na odlišnej *odbornej úrovni*, ale líšia sa aj *prístupom* k predmetu skúmania.

Pokiaľ ide o odbornú úroveň, nie je šťastné zmiešať vedecké časopisy, určené predovšetkým užšej odbornej verejnosti, v ktorých publikujú profesionálni historici, s publikáciami patriacimi do kategórie „public history“, ktoré oslovujú širšie čitateľské vrstvy. Nie je to správne napriek tomu, že public history má čím ďalej tým väčšiu úlohu pri formovaní historického povedomia.⁹ Iné požiadavky sa kladú na článok určený na zverejnenie v *Rubicon*, *Múlt-kor* alebo *Nagy Magyarorszá*g, ako na texty publikované napr. v *Századok* (publikačná prax je podobná aj na Slovensku). Samozrejme, základné pravidlá historiografie by mali platiť aj pre „ľahší žánér“, mali by ich rešpektovať aj autori populárno-vedeckej literatúry, najmä keď sa venujú kontroverzným témam. Lenže v niektorých článkoch časopisu *Nagy Magyarorszá*g na tieto pravidlá akoby skutočne pozabudli. Z tohto hľadiska je situácia časopisu *Trianoni Szemle* svojrázna. Jeho obsah je natoľko rôznorodý (popri histórii sa zaoberá aj históriou menších, medzinárodným právom, geografiou atď.), zverejňuje aj rôzne úvahy, memoáre, pramene, ba aj básne), a medzi jeho autormi je toľko nehistorikov, že sa ani nedá považovať za „tradičný“ historický časopis, ale skôr za časopis venovaný historickej pamäti. Pri jeho hodnotení treba mať na zreteli aj tieto fakty.

8. V tomto článku sa však zaoberám iba trianonskou tematikou. V súvislosti s ostatnými otázkami ponúka dobrý sumár napr. APOR, Péter – TRENCSENYI, Balázs: Dvadsať rokov po: Prehľad maďarskej historiografie po roku 1989. In ZAHORÁN, Csaba – KOLLAI, István – OTČENÁŠOVÁ, Slávka (eds.): *Neznámy sused. Dvadsať rokov Maďarska (1990 – 2010)*. Budapest – Bratislava : Nadácia Terra Cognita – Vydavateľstvo Talentum, 2011, s. 89 – 108.

9. V tejto súvislosti pozri GYÁNI, Gábor: A történetírás újragondolása. In *Híd*, 2006, č. 9. Dostupné na internete: <http://epa.oszk.hu/01000/01014/00029/pdf/003.pdf>

Jednou z úloh historika je práve to, aby si všímal tieto rozdiely, aby ich klasifikoval, aby sa s nimi zaoberal s dostatočnou znalosťou súvislostí. Štruktúra Holecovho článku svedčí o tom, že autor postrehol niektoré odtiene, avšak v úvodnej časti svojho textu¹⁰ medzi nimi napriek tomu nediferencuje, čo vyvoláva dojem, že pre neho sú všetky vymenované príklady prejavmi jedného a toho istého historického prístupu. Je to minimálne taký omyl, ako keby sme celú slovenskú historiografiu a spoločenskú mienku brali ako jednotný celok, a kládli by sme na rovnakú roveň napr. knihu *Mýty naše slovenské* s prácou Mariána Tkáča *Pravdivý slovenský príbeh*.¹¹ Pritom zlomové línie maďarskej historiografie a historického vedomia – nie len v súvislosti s Trianonom – sú navzdory prekryviam relatívne dobre identifikovateľné. Pre Trianon to platí špeciálne, keďže tento okruh otázok je jedným z najdôležitejších referenčných bodov v maďarskej verejnej mienke posledných vyše dvadsiatich rokov, čiže bol dostatočný čas na vykryštalizovanie jednotlivých pohľadov a prístupov. Veľmi zjednodušene: V súvislosti s Trianonom môžeme v súčasnej maďarskej historiografii rozlišovať „kritickú“ školu a „národnú“ školu, zameranú na (maďarské) krivdy. Tieto označenia sú síce svojvoľné a slúžia skôr na rozlíšenie týchto dvoch smerov, ale predsa len vypovedajú o ich hlavných črtách: pre historikov kritického pohľadu nerobí problém sebakritický prístup a sebareflexia, kým v prípade druhého pohľadu je určujúci diskurz krivdy. Tieto dva veľké, aj vo vnútri členené smery zároveň predstavujú dve rozličné váhové kategórie. Kým predstavitelia kritického pohľadu – odborníci a ich študenti, uznávaní aj v zahraničí (môžeme spomenúť také mená, ako Mária Ormos, Magda Ádám, József Galántai, Ignác Romsics, László Szarka, Konrád Salamon, Miklós Zeidler, Balázs Ablonczy) – tvoria v súčasnosti mainstream, „hlavný prúd“ a zastávajú významné pozície v tradičnom inštitucionálnom systéme (na hlavných univerzitách, v ústavoch a v redakciách časopisov), postavenie smeru, zameraného na maďarské krivdy je v týchto štruktúrach slabšie, alebo sa jeho predstavitelia nachádzajú úplne mimo týchto štruktúr.¹² Túto druhú skupinu rozširujú ešte tí nadšení amatéri, práce ktorých síce nevyhovujú odborným požiadavkám, no zaoberajú sa touto témou s neúnavnou aktivitou. V ich osobe sa škola, zameriavajúca sa na maďarské krivdy stretáva so svojším „trianonským folklórom“ a „národno-nacionalistickou subkultúrou“ (k formám ich prejavu patria iredentistické symboly a „národný rock“), ktorými sa tu nechceme zaoberať, nakoľko sa nachádzajú za hranicami historiografie.

Aj keď impulzívnejší zástancovia „národného“ smeru často siahajú po rôznych ideologických označeniach, nálepkujúc predstaviteľov druhej (kritickej) školy ako marxistov alebo liberálov (hlavne na internetových fórach), rozdiely medzi týmito dvoma smermi sú predsa len skôr *odborného* charakteru a sú viac otázkou *prístupu* ako otázkou *ideologickou*.¹³ V podstate obidva smery považujú Trianon za taký zložitý jav, kde zohrávali

10. HOLEC, Roman c. d. s. 291 – 292.

11. KREKOVÍČ, Eduard – MANNOVÁ, Elena – KREKOVÍČOVÁ, Eva (eds.): *Mýty naše slovenské*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2005.; TKÁČ, Marián: *Pravdivý slovenský príbeh*. Bratislava : Post Scriptum, 2010.

12. Ernő Raffay a Gyula Popély sú pedagógmi budapeštianskej Reformovanej Univerzity Gáspára Károliho (Károli Gáspár Egyetem).

13. Súvislosti sa dajú nájsť samozrejme aj tu, a ideológia nezriedka skutočne a rozhodnou mierou ovplyvňuje aj to, s akým pohľadom sa bádateľ priblíži k predmetu svojho záujmu. Avšak kým národný postoj a sústredovanie sa na maďarské krivdy charakterizuje takmer výhradne autorov, viazucich sa k politickej pravici, medzi zástancami kritickej školy nájdeme ľavicových aj konzervatívnych historikov. Iní sa v tejto otázke nezhodujú so mnou, a domnievajú sa, že „postoj k Trianonu dodnes v zásade určujú ideologické stanoviská“. Pozri: <http://tortenelemportal.hu/2010/06/trianon-es-a-magyar-tudomany-ujragondolo-konferencia-szegeden/>

úlohu tak vnútorné faktory (neriešenie národnostných a iných spoločenských otázok v dualistickom Uhorsku, činnosť vlád v r. 1918 – 1920 a vnútropolitický chaos), ako aj vonkajšie faktory (iredentizmus susedných národov, prehra v 1. svetovej vojne a veľmocenské záujmy) a ich spoločný efekt mal za následok konečnú formu mierovej zmluvy. Podstatný rozdiel medzi týmito smermi sa prejavuje v interpretácii jednotlivých faktorov, v posúdení ich dôležitosti, v niektorých akcentoch, ale aj v tom, kto ako posudzuje *zodpovednosť* jednotlivých aktérov.

Pre kritický postoj je pri výskume nevyhnutné čo najefektívnejšie sa vyhýbať etnocentrickému spôsobu videnia, ďalej patričná kritika zdrojov, ohľad na širší kontext, používanie medzinárodnej odbornej literatúry a komparatívna perspektíva. Je pritom dôležité vyhnúť sa emóciám a uznať, že prípadne aj „ten druhý“ by mohol mať pravdu. To sa samozrejme uplatňuje v každom jednotlivom prípade v rozličnej miere – aj u historikov uplatňujúcich kritický postoj sa niekedy objavuje dôraznejšia projekcia národného hľadiska alebo vášnivé sebatrýznenie, ale práve spomenuté požiadavky môžeme považovať za spoločné menovateľa ich prác.

Naproti tomu sa v dielach stúpcencov školy zameriavajúcej sa na maďarské krivdy oveľa intenzívnejšie objavuje aj Holecom spomenutý (maďarský) národný uhol pohľadu, navyše sem patriaci historici interpretujú (a hodnotia) udalosti, procesy a javy väčšinou otvorene z „maďarského hľadiska“, čomu neraz podriaďujú aj vyššie uvedené odborné aspekty. Pohľad „druhej strany“ je pre nich sekundárny alebo sa úplne ignoruje, teda títo autori sa snažia predovšetkým o predstavenie „maďarskej pravdy“, ignorujúc slovenské, rumunské a iné pravdy. V centre ich myšlienok, ktoré často podopierajú aj emóciami, sú maďarské záujmy, ich argumentačný systém je zväčša postavený na domnelých a/alebo reálnych maďarských krivdách. Základným znakom tohto prúdu je to, že Maďarsko a maďarský národ sa považujú za obeť vonkajších a vnútorných protimaďarských síl. Príznačným je preň aj priama úmernosť medzi odsúvaním odborných kritérií a nárastom subjektivity, vášnivosti štýlu a mierou sebaľútosti. Autorov, ktorí stoja mimo obce profesionálnych historikov, charakterizuje aj večný boj s „oficiálnymi“ a „protinárodnými“, či „ne-národnými“ interpretáciami udalostí, odkrývanie „zamlčanej pravdy“ pred Maďarmi (a pred svetom). Tento smer vo viacerých ohľadoch čerpá z medzivojnového trianonského diskurzu, a tento diskurz aj oživuje. Pre mnohých jeho zástancov platí Holecovo konštatovanie, podľa ktorého tu je hlavné hľadisko „jednoznačný, pochopiteľne negatívny postoj“ k Trianonu.¹⁴

Obraz Trianonu, ako ho vytvoril smer zameraný na maďarské krivdy, zohráva kľúčovú úlohu v procese formovania spoločenstva, ktorý sa snaží nahradiť ten proces budovania maďarského národa ktorý sa narušil po prvej svetovej vojne. Spoločné, takmer rituálne prežívanie a pripomínanie si mierovej zmluvy ako traumy a vzdorovité odmietanie realít po dvoch prehratých svetových vojnách má totiž za úlohu živiť, resp. vzkriesiť víziu v každom ohľade jednotného maďarského národa.¹⁵ Zástancovia tohto prístupu neberú na vedomie ani to, že táto vízia stojí nielen proti podobným víziám susedov, ale často je aj ďaleko od reality. Predpokladáme, že popri tých, ktorí pomocou trianonského folklóru vyjadrujú svoje národné cítenie,¹⁶ tento obraz Trianonu si osvojujú aj ľudia, pre ktorých je celý Trianon iba zámenkou pre istú rebéliu či „frajerčinu“.

14. HOLEC, Roman c. d. s. 296.

15. Pozri EGRY, Gábor: *Отthonosság és idegenség. Identitáspolitika és nemzetfelfogás Magyarországon a rendszerváltás óta*. Budapest : Napvilág Kiadó, 2010, s. 80 – 81.

16. Tamže, s. 58.

„Národná otázka“ – vrátane Trianonu – bola v maďarskej historiografii počas desaťročí socializmu najprv tabuizovaná, neskôr zanedbávaná.¹⁷ Opatrné, kritické spracovanie problematiky sa začalo až v druhej polovici tohto obdobia, v práci sa pokračovalo v 90. rokoch a výskum trvá dodnes.¹⁸ Záujem o túto tému sa po nastolení slobody tlače a prejavu zvýšil aj mimo akademickej pôdy. Nevídanou rýchlosťou sa množiace publikácie si popri odkrývaní predtým obchádzaných čiastkových tém vytýčili za cieľ aj „rekonštrukciu“ národného vedomia, oslabeného počas diktatúry jednej strany. Bol to okamih akoby stvorený na preskúmanie tejto otázky a na slobodnú diskusiu, no nestalo sa tak.¹⁹ Zabránilo tomu predovšetkým to, že národná otázka sa stala súčasťou politickej agendy, ale aj instrumentalizácia Trianonu. Ale ani samotná obec historikov nebola vyslovene otvorená diskusii s hlásateľmi nevedeckých alebo priamo extrémistických názorov. Prúd zameraný na maďarské krivdy, kypiaci pomaly vo vlastnej subkultúre, dlho nedokázal otriasť pozíciou kritickej školy, reprezentujúcej „oficiálny“ pohľad. Postupné posilnenie pravicových médií navyše viedlo k vzniku istej paralelnej pravicovej („národnej“) verejnosti, čo opäť viac prialo uzatváraniu sa „do vlastných svetov“ než vzájomnej diskusii. Táto situácia sa zmenila v posledných niekoľkých rokoch, keď táto škola prerástla hranice subkultúry a vybuodovala si vlastné inštitúcie (napr. Trianonské múzeum vo Várpalote a Trianonský výskumný ústav), odštartovala už spomenuté časopisy *Trianoni Szemle* a *Nagy Magyarorszá* a postavila sa kritickej škole aj pomocou angažovaných mladých historikov. Bol to zrejme tento proces, ktorý upútal aj pozornosť Romana Holeca. Noví účinkujúci začali súťažiť o pozornosť záujemcov publikáciami, ktorých kvalita i odborná úroveň je v porovnaní s produktmi trianonskej subkultúry viditeľne vyššia a pre týchto nových aktérov je zvlášť príznačný elán a sebaistota, s ktorou do súťaže vstupujú.²⁰ Časopis *Nagy Magyarorszá* – zrejme nie nezávisle od zmeny politickej atmosféry v Maďarsku – už svojím názvom, ale aj témami a štýlom zámerne „provokuje“, a to ani nie tak historikom susedných štátov, ako skôr maďarských odborníkov patriacich k hlavnému (kritickému) prúdu.²¹ Znamená to veľkú výzvu pre maďarskú historiografiu, na ktorú zatiaľ neprišli adekvátne odpovede. Holec vo svojom článku a svojím článkom vlastne poukazuje na absenciu týchto odpovedí. Môžeme dodať, že do istej miery právom. Nepochybne má pravdu v tom, že k expanzii národného pohľadu a smeru zameraného na maďarské krivdy v širšom verejnom diskurze by nebolo došlo bez mlčania alebo len sporadickej a sla-

17. Počas socializmu sa otázke Trianonu v Maďarsku z politických a ideologických dôvodov vyhýbalo, a znovu sa ňou začali bádatelia zaoberať až postupne. Malo to však aj pozitívne dôsledky – jednak sa téma vyňala z pasce predtým dominantného, nacionalistického emocionálneho prístupu, jednak sa mohli načrtnúť aj nové uhly pohľadu. Pozri SOMLAI, Katalin: Trianon a marxista történetírásban. In *Limes*, 2002, roč. 15, č. 2, s. 51 – 61.

18. V tomto ohľade sú priekopnícke práce Márie Ormos, ktorá skúmala súvislosti mierovej zmluvy na základe materiálov zo zahraničných archívov, ako aj dnes prebiehajúce výskumy zamerané na otázku Trianonu v kontexte nacionalizmov. Pozri ZEIDLER, Miklós: Trianon válogatott történeti bibliográfiája. In ZEIDLER, Miklós (ed.): *Trianon*. Budapest : Osiris, 2003, s. 905 – 927. Táto zierka ponúka výborný výber z prameňov, z verejného diskurzu aj z odbornej literatúry až do rokov nového tisícročia.

19. V súvislosti s tým pozri Pók Attila: Miért nem volt történeészvita a rendszerváltás utáni Magyarországon? In Pók, Attila: *A haladás hítele. Progresszió, búnbakok, összeesküvők*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 2010, s. 307 – 308.

20. Treba poznamenať, že spomenuté dva časopisy sú síce programovo „národné“ orientované, čo však neznamená, že každý z autorov sa dá zaradiť do tohto smeru.

21. Pozri neskoršie čísla časopisu, hlavne 3. číslo z júna 2010 zasvätené najmä udalostiam z rokov 1918 – 1919.

bej obrany hlavného prúdu.²² Ak odpovede budú naďalej chýbať, bude sa prehlbovať priestor medzi odborným diskurzom a diskurzom menej (alebo vôbec nie) odborným, až kým sa od seba úplne neodtrhnú. A nakoľko jednoduchšie a ľúbeznejšie interpretácie histórie sú vo verejnom diskurze zároveň aj populárnejšie, môžu sa pomaly stať určujúcimi, môžu zatlačiť kritický prístup za múry vedeckých dielní.

Podľa môjho názoru je Holecova kritika na niektorých miestach jednostranná, aj preto bolo potrebné aspoň načrtnúť vývoj trianonského diskurzu v Maďarsku. Holec jednak nedostatočne rozlišuje medzi vyššie uvedenými prístupmi, jednak jeho analýza vytvára falošný dojem, že s problematikou Trianonu sa až na Ignáca Romsicsa, Balázsa Ablonczyho a Miklósa Zeidlera zaoberajú vlastne iba zástupcovia smeru zameraného na maďarské krivdy. V skutočnosti popri prácach Holecem spomenutých autorov aj časopisy *História* a *Rubicon* venovali nejednu súbor článkov alebo celé tematické číslo tejto problematike. Napríklad dvojčíslo 6-7/2008 *História* bolo venované vzniku maďarských menšín v okolitých krajinách, v čísle 9/2008 sa písalo o astrovej revolúcii, zatiaľ čo v dvojčíslu 5-6/2009 boli publikované články o udalostiach roku 1918. Ústrednou témou čísla 8-9/2001 *Rubiconu* bol „Trianon – národ, národnosť, štát“, a Trianonom sa zaoberalo aj č. 6/2005 *Rubiconu* (toto číslo vyšlo znovu ako osobitná príloha č. 1/2010). Takisto v roku 2010 (pravdepodobne až po napísaní Holecovho článku) vyšiel *Rubicon* č. 4-5/2010 o Trianone a Maďarsku 20. rokov, a zaujímavé pohľady ponúka aj *Mozgó Világ* v č. 7/2010. Okrem toho časopis *História* vydávaný Historickým ústavom Maďarskej akadémie vied pravidelne uverejňuje články o „spoločných záležitostiach“ od slovenských, rumunských aj rakúskych historikov, napríklad popri spomínanom č. 5-6/2009 aj v č. 4-5/2008. Intenzita dialógu by sa dala samozrejme ďalej zvyšovať; v tomto smere bude snáď prospešná práca maďarsko-srbskej zmiešanej komisie, založenej na jeseň r. 2010, ktorá má za úlohu skúmať ukrutnosti spáchané počas druhej svetovej vojny.²³ Mohli by sme spomenúť aj pre širšiu verejnosť nevelmi známu, zato nie menej dôležitú publikáciu *Egyezzünk ki a múlttal* (Vyrovnajme sa s minulosťou), tá sa totiž zaoberá vyslovene tým, ako učiť tieto sporné otázky na školách.²⁴ A keď už autor pripomenul film *Najodvážnejšie mesto*, stálo by za to spomenúť aj film Istvána Szakálya *Trianonský syndróm* (*A Trianon-szindróma*), v ktorom vystupujú aj viacerí zahraniční historici.²⁵

22. Ako jednu z mála pozitívnych výnimiek môžeme uviesť diskusiu Balázsa Ablonczyho (pozri poznámku č. 12.). Pozri č. 2 *Rubiconu* z roku 2010, najmä článok László Szarku s názvom *A kiátkozott Károlyi – Olvasatok, álmfejtések és vádak*. Dostupné na internete: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_kiatkozott_karolyi_olvasatok_alomfejtések_es_vadak/. Ďalej pozri rozhovor Gáboru Czeneho s Lászlóm Karsaim: *Úlj le, fiam, egyes! Népszabadság*, 19. februára 2011. Hétvége 12. Dostupné na internete: http://www.nol.hu/belfold/20110219-ulj_le_fiam_egyes/

23. HALÁSZ, Gyula: *A megbékélés labirintusa*. Dostupné na internete: <http://mta.hu/sajtoszemle/a-meg-bekeles-labirintusa-126055/>

24. LÁSZLÓ, Lőrinc: *Egyezzünk ki a múlttal! Műhelybeszélgetések, történelmi mítoszokról, tévhitekről*. Budapest : Történelemtanárok Egylete, 2010. Pozri najmä s. 7 – 5.; 181 – 189; 202 – 207. Dostupné na internete: <http://www.tte.hu/toertenelemtanitas/egyezzuenk-ki-a-multtal/6972-egyezzuenk-ki-a-multtal-a-koenyv-tartalomjegyzeke>

25. *A Trianon-szindróma*. Scénár a réžia István Szakály. MTV Zrt. – TITÁNIA-MASTER PRO Kft., 2008. Pravda, „československé“ hľadisko tu reprezentovala iba česká historička Eva Irmanová. Tento film mal mimochodom neporovnateľne menší ohlas než film režiséra Gábor Koltayho z roku 2004 *Trianon* a jeho seriál z rovnakého roku *Velünk élő Trianon*. (Réžia: Gábor Koltay. Korona Film, 2004.). Koltayho film – inak typický produkt „národného“ smeru zamerajúceho sa na maďarské krivdy – mal jednoducho oveľa lepší „marketing“, a jeho tvorcovia šikovne využili škandály, ktoré sprevádzali premiéru filmu v Maďarsku a v Rumunsku.

Keď Holecovo konštatovanie o „nehistorickom »bodovom« prístupe“, ktorý dominuje maďarskej interpretácii „jednotlivých traumatizujúcich udalostí“²⁶ preskúmame v kontexte Trianonu, vidíme, že autor nielenže až príliš zovšeobecňuje, ale navyše sa aj mylí. Totiž tak ako kritický smer, aj smer zameraný na maďarské krivdy umiestňuje „národné traumy“ do určitých časových a priestorových súvislostí. Pravda, robia to oba smery s inými naratívami. Historici kritickej školy, ktorí sa venujú rozpadu Uhorska, spravidla popisujú procesy budovania národov a štátov v strednej a východnej Európe a ich aktérov (vrátane tých slovenských, rumunských atď.), pričom Trianon predstavujú ako jednu zo staníc týchto procesov (pozri napr. spomenuté čísla časopisov *História* a *Rubicon*, resp. práce a univerzitné kurzy vyššie uvedených autorov). Ale ani zástancovia druhého smeru nezabúdajú na kontext. Pravda, konštruujú ho so silným dôrazom na „maďarské hľadisko“. Národnostnú politiku dualizmu hodnotia ako príliš liberálnu, no optika krivdy môže ľahko prejsť až do obskúrnych konšpiračných teórií, podľa ktorých sú za krachom Uhorska intrigy a machinácie slobodomurárskych, židovských, protinárodných, protimaďarských či iných kruhov a osôb.²⁷

Kritika Romana Holecu obstojí teda len v niektorých prípadoch. Napríklad vtedy, keď niektorí z maďarských autorov pri predstavovaní menšinovej politiky nástupníckych štátov po r. 1920 nepoukazujú na to, že po rozpade Rakúsko-Uhorska sa v Československu, v Rumunsku a v juhoslovanskom štáte, ale dokonca aj v Maďarsku dialo v podstate to isté, čo v Uhorsku v dobách dualizmu, samozrejme s menšími či väčšími odchýlkami. (Líšili sa najmä prostriedky a metódy, ale nie základný cieľ: vybudovanie národného štátu.) Je poučné, ale pre národný prístup a prístup zameriavajúci sa na krivdy charakteristické, že kým na slovenskej strane sa ustavične venuje väčšia pozornosť okolnostiam a udalostiam, ktoré *predchádzali* Trianon, na maďarskej strane sa sústreďuje najmä na *následky* mierovej zmluvy. Pritom jedno je neoddeliteľné od druhého a práve zložitnosť problematiky si vyžaduje odborne fundovaný, komplexný a diferencovaný prístup. To sa autorom článkov v *Nagy Magyarországnak* či *Trianoni Szemle* vo viacerých prípadoch skutočne nepodarilo, čo nemôže ospravedlniť ani okolnosť, že rovnaké nedostatky sa často dajú vytknúť aj slovenským (alebo napr. aj rumunským) historikom.

26. HOLEC, Roman: c. d. s. 296.

27. Holec vytýka maďarskej historiografii selektívnosť a nedostatok sebareflexie nielen v kontexte Trianonu, ale spomína aj holokaust, maďarskú národnostnú politiku po Trianone či vysídlenia po 2. svetovej vojne. No to, že jeho kritika vzťahujúca sa na celok maďarskej historiografie je príliš zjednodušujúca, dokazuje bohatá odborná literatúra, prehľad ktorej pre nedostatok priestoru tu nie je možný. Uvediem aspoň ako príklad niekoľko výborných článkov. V súvislosti s maďarskou národnostnou politikou pozri napr. články v časopise *Limes* (2006 č. 2 a 2010 č. 2); v súvislosti s holokaustom pozri časopis *História* (2004, č. 2-3); o aktivite maďarských okupačných jednotiek v Sovietskom zväze pozri článok Krisztiána Ungváryho (*Rubicon* 2005, č. 1); o vysídlení Nemcov po druhej svetovej vojne pozri viacero článkov v *Rubicone* č. 1-2 z r. 2007. Ale ani vojvodinské masakre nepatria medzi tabuizované témy. Vďaka aj Holecovi spomínaného románu Tibora Cseresa *Chladné dni* (Hideg napok) – a hlavne vďaka filmu vzniknutému na základe knihy – sú tieto udalosti v spoločenskom povedomí už od šesťdesiatych rokov, ale spomínajú sa aj v univerzitných a stredoškolských učebniciach, rovnako aj v širšej verejnosti určenej *Kronike Maďarov* (A magyarok krónikája), ktorú editoval Ferenc Glatz. Posledne spomínanú tému v širšom kontexte rozoberá aj Enikő A. Sajti vo svojej knihe *Impériumváltások, revízió, kisebbség – Magyarok a Délvidéken 1918-1947*. Budapest : Napvilág Kiadó, 2004, aj v prednáške na „Univerzite vševedúcnosti“ (Mindentudás egyeteme) s názvom *Délvidék: szerbek és magyarok a XX. században*. Szeged, 7. 3. 2007. Dostupné na internete: <http://www3.u-szeged.hu/object.e7e69c56-2545-44d5-9226-79883d0a1981.ivy>.

Lenže v súvislosti s časopisom *Nagy Magyarorszá*g používa Roman Holec ešte silnejšie výrazy, keď píše rovno o oživení nacionalizmu z dôb dualizmu, resp. o oživení medzivojnového iredentizmu. Úroveň Holecem dôkladne preskúmaných čísel *Nagy Magyarorszá*gu je nepochybne dosť kolísavá, popri kvalitných článkoch sa v ňom často objavujú aj slabšie, či z odborného hľadiska len ťažko kvalifikovateľné štúdie. Viaceré z jeho kritických poznámok sú oprávnené: v časopise je citeľný maďarocentrický prístup, hľadanie vinníka, demonizovanie „druhého“, zamotávanie sa do konšpiračných teórií atď. Ale nálepkovanie autorov ako iredentistov už nie je celkom oprávnené. Napriek tomu, že medzi článkami publikovanými v *Nagy Magyarorszá*g (či *Trianoni Szemle*) sa nájdú aj také, ktoré by sa naozaj hodili do medzivojnového diskurzu, s jednoznačne revizionistickými vyhláseniami sa dá v nich stretnúť len málokedy (napríklad v rozhovore s Ernőm Raffaym²⁸). V ostatných prípadoch vidí Holec iredentu len vďaka akejsi „špeciálnej citlivosti“ na maďarský nacionalizmus. Mimochodom, s touto citlivosťou (miestami až precitlivosťou) sa u našich susedov môžeme stretnúť často, čo dobre ilustruje, že Trianon má traumatizujúci vplyv na zmysľovanie nielen maďarskej, ale aj slovenskej (rumunskej a inej) verejnosti. Od čias rozpadu Uhorska totiž naši susedia bojujú proti každej zdanlivej alebo reálnej revizionistickej snahe z maďarskej strany s rovnakou horlivosťou, akou maďarské vlády bojovali v časoch dualizmu so skutočnými alebo fiktívnymi panslavistickými a dáko-románskymi (rumunskými) hrozbami. V týchto paranoidných pohľadoch je spoločné to, že ich nositelia často vidia iredentizmus aj tam, kde ide iba o rozhodnejšie vystupovanie za oprávnené národné (alebo menšinové) záujmy.

Nostalgia za Uhorskom, neustále rozpitvávajúce a zdôrazňujúce traumy a krívd Maďarov sa nám môže zdať nudné, ale diviť sa tomu, pohoršovať sa nad tým a nazývať to iredentizmom je nezmyselné a nie je ani príliš elegantné. Predsa nejedyn z dôsledkov Trianonu preživa a je dodnes aktuálny. Mierová zmluva zasadila tvrdú ranu nielen maďarskej národnej ideí a ilúziám(?) vzkriesenia niekdajšieho veľmocenského postavenia Uhorska,²⁹ spôsobujúc tým nestráviteľný šok vtedajšej politickej a kultúrnej elite aj širokej verejnosti, ale bola nespravodlivá a surová aj z hľadiska aplikácie etnického princípu.³⁰ Emócie sú ďalej živené rapsodicky sa meniacou situáciou maďarských komunít, ktoré sa ocitli v susedných štátoch, postavenie ktorých sa mení od úplného bezprávia po demokratické vzťahy.³¹ Zatiaľ čo dôsledky maďarskej národnostnej politiky boli nástupníckymi štátmi od roku 1920 úspešne „napravené“, maďarské spoločenstvá za hranicami Maďarska sa neustále zmenšujú, v dlhodobom horizonte sa pred nami zjavuje pochmúrna perspektíva ich úplného zániku.³² Nech sa teda Romanu

28. *Harmadik Trianon előtt...* Nagy Magyarország 2009, roč. 1, č. 1, s. 52 – 57.

29. V tejto súvislosti pozri Romsics, Ignác: *A magyar birodalmi gondolat*. In Romsics, Ignác: *Múltról a mának. Tanulmányok és esszék a magyar történelemről*. Budapest : Osiris, 2004, s. 121 – 158.

30. A je tomu tak aj v prípade keď nevychádzame z údajov z posledného sčítania obyvateľov v Uhorsku (v roku 1910), ale z medzivojnových štatistík nástupníckych štátov. K pochopeniu strát, prítomných v kolektívnej identite Maďarov, je potrebné brať do úvahy aj rozsah odčlenených území, počet tam žijúcich Maďarov a ich ďalší osud vo všetkých susedských štátoch Maďarska – teda v Československu, Rumunsku, v Juhoslávii a v Rakúsku.

31. Výborné zhrnutie príbehu maďarských spoločenstiev na územiach nástupníckych štátov podáva BÁRDI, Nándor – FEDINEC, Csilla – SZARKA, László (eds.): *Minority Hungarian Communities in the Twentieth Century*. New York : Columbia University Press, 2011. (East-European Monographs, 774.), 859 p.

32. V súvislosti s trianonskou traumou stručne pozri KOLLAI, István: *Psychológia mierovej zmluvy* a KOLLAI, István: *Revízia revízie*. In KOLLAI, István (ed.): *Rozštiepená minulosť. Kapitoly z histórie Slovákov a Maďarov*. Budapest : Nadácia Terra Recognita, 2008. s. 127 – 140. a 156 – 167.

Holecovi používanie „maďarskej optiky“ akokoľvek prieči, keď chce byť objektívny, nemôže nevziať tieto skutočnosti do úvahy. Musí sa teda pozrieť na Trianon aj maďarskými očami, ako, samozrejme, aj na maďarskej strane je nevyhnutné použitie „slovenskej“ či „rumunskej optiky“.

Aj keď *Trianoni Szemle* a *Nagy Magyarorszá*g prinášajú aj mnohé doteraz zanedbávané témy (patrí tu napr. otázka Sikulskej divízie /Székely Hadosztály/) a vypĺňaním medzier v bádani vykonávajú aj záslužnú činnosť, súhlasím s tým, že nimi prezentované zmýšľanie možno považovať za krok vzad, za návrat do skoršieho štádia maďarskej historiografie. Pre časť ich článkov je charakteristický romantický etnocentrizmus, pripomínajúci „národobuditeľskú“ historiografiu, tendenčnosť (keď autor hľadá vhodné argumenty a dôkazy pre vlastnú prekonceptciu), resp. neodborný výber a používanie prameňov a odbornej literatúry. Nakoniec to vedie práve k tomu, čo redaktori a niektorí autori týchto časopisov s takým zápalom kritizujú u historikov susedných krajín: k obmedzenej historiografii s národným uhlom pohľadu, ktorá operuje s mýtmi a polopravdami. Pre čitateľov sú nepochybne ľahšie stráviteľné a príťažlivejšie rozhodne a jasne formulované, pre Maďarov pozitívne vyznievajúce naratívy než protirečenia rozoberajúci, sebakritický popis dejinných udalostí, no a prv spomenuté naratívy lepšie slúžia aj budovaniu spoločnosti na národnom základe. Lenže toto všetko bolo charakteristické pre historiografiu minulých dôb, a dnes je už z odborného hľadiska neudržateľné. Čo sa týka spoločenského efektu: je pravdou, že jednostranné hlásanie „maďarskej pravdy“ skutočne môže byť v danom prípade živnou pôdou pre nacionalistické vášne, hlavne u obecnstva s menšou (alebo žiadnou) znalosťou dejín, ale neoplatí sa jeho vplyv zveličovať. Triezve, odborne podložené argumenty sú lepšou odpoveďou ako „ideologické obušky“ a podráždené reakcie, aj keď tento spôsob argumentácie je často únavný a zdĺhavý.

Roman Holec narazil pri analýze článkov *Trianoni Szemle* a najmä *Nagy Magyarorszá*g aj na inú zaujímavú otázku. Jednému z autorov, Józsefovi Demmelovi, ktorého aj on považuje za talentovaného historika, vyčíta, „že sa nechal zneužiť“, že by „mal určite zvážiť, kam svoj text posiela“, aby nelegitimizoval navonok vedeckosť časopisu a nedodal „punc vierohodnosti“ i „všetkým v ňom obsiahnutým nezmyslom“.³³ S týmto názorom mnohí súhlasia aj v Maďarsku, mnohí sú toho názoru, že seriózny historik by mal viac zvážiť, kde publikuje – a kde nie. Vo viacerých prípadoch je naozaj oprávnená obava, že keď sa kvalitné odborné články objavia vedľa slabších textov, tieto, hoc aj nezámerne, legitimizujú. Viac takýchto príkladov nájdeme tak v *Nagy Magyarorszá*g, ako aj v *Trianoni Szemle*, kde sa vedľa korektných prác hojne vyskytujú aj zmätené úvahy a konšpiračné teórie, čo môže čitateľa poriadne zmiasť. Pritom keď si pozrieme celkové dielo Józsefa Demmela (alebo Jenő Gergelya či Gézu Jeszenszkého), hneď dokážeme posúdiť jeho výkon. Za kritizovaným publikovaním môže stať aj úvaha, že nemusí byť na škodu, ak sa na stránkach spomenutých časopisov objaví prípadne aj iný pohľad. Môže to totiž prispieť k odbornej diskusii (dôraz tu je na *odbornej*). Pravda, „vďaka“ nie príliš vyspelej kultúre diskusie v Maďarsku, zaujatost' voči oponentovi a jeho nechutné (neraz politické) pranierovanie, žiaľ, často zatlačí odbornosť do úzadia, sťažujúc tým kultivovanú výmenu názorov, ktorú by súčasná maďarská spoločnosť tak veľmi potrebovala.

33. HOLEC, Roman c. d. s. 303.

Rozpad Uhorska a jeho maďarský výklad je predmetom záverečnej časti článku Romana Holeca. K tomu, aby sme pochopili dôvody rozdielnosti slovenských a maďarských názorov, musíme si opäť uvedomiť, že to Uhorsko, ktoré sa na prelome rokov 1918 – 1919 rozpadlo, bolo úplne iné v očiach Maďarov a Slovákov. Slovenský a maďarský pohľad sa neodlišuje iba v hodnotení dualizmu, ale nie je medzi nimi ani zhoda v interpretácii spôsobu rozpadu monarchie. Rozdiely sú ovplyvnené aj štatistickými údajmi. V nástupníckych štátoch Rakúsko-Uhorska – teda aj v Československu – boli údaje z posledného sčítania obyvateľov v Uhorsku nielen na mierových rokovaníach prezentované ako manipulované, ale dodnes sú spochybňované, rovnako ako Maďari spochybňujú neskoršie československé, rumunské a iné údaje. Je to tak preto, lebo obe strany považovali (a dodnes považujú) národnostné štatistiky – citujúc slová ďalšieho slovenského historika, Miroslava Michela – za „predmet a prostriedok politickej legitimizácie“,³⁴ a na ich základe sa dajú trianonské hranice považovať za viacmenej spravodlivé alebo za nespravodlivé. Roman Holec vidí v maďarskej praxi – v nekritickom prijímaní výsledkov sčítania obyvateľov z roku 1910 a v spochybnení československých údajov po r. 1918 – opäť aplikovanie „dvojakého metra“.³⁵ Podľa neho sčítanie obyvateľov z roku 1910 skresľuje jednak skutočnú maďarizačná politika, jednak „štatistická maďarizácia“ (teda tendenčný zber údajov sčítania); pravda, poznamenáva aj to, že za úplne objektívne sa nedajú považovať ani československé sčítania z r. 1919 a 1921. Pochybnosti týkajúce sa maďarských údajov z r. 1910 sa zdajú byť sčasti naozaj oprávnené, lenže tieto sa len ťažko dajú nahradiť neskoršími československými štatistikami,³⁶ keďže aj ich presnosť je minimálne tak otázná. A to platí nie len pre údaje zo sčítania obyvateľov bezprostredne po vojne, ale aj pre štatistiky z 30. rokov, ktoré sú Holecem považované za „skutočne spoľahlivé“.³⁷ Prudké zníženie počtu Maďarov žijúcich v mestách, ktoré sa ocitli v Československu, sa totiž nedá vysvetliť len návratom „štatistických Maďarov“ k pôvodnej slovenskej identite, a to ani vtedy, ak k nim pripočítame tých viac ako 100 000 Maďarov, ktorí utiekli z hornouhorských žúp. Lebo ak by bola pravda to, čo Holec naznačuje v súvislosti s národnostným zložením obyvateľov Košíc („...nie je stav z roku 1921 vlastne návratom k pôvodným etnickým identitám, keď hlavným „prehrávajúcim“ zostali Nemci?“³⁸), potom aké je vysvetlenie pre výsledky, ktoré dosiahli maďarské politické strany vo voľbách ešte aj v 30. rokoch

34. MICHELA, Miroslav: *Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918 – 1921*. Bratislava : Kalligram, 2009, s. 87.

35. HOLEC, Roman c. d. s. 307.

36. V súvislosti so sčítaním obyvateľov v Uhorsku v roku 1910 – a s jeho rumunskou kritikou – pozri VARGA, Árpád E.: Népszámlálások a jelenkori Erdély területén. Jegyzetek Erdély és a kapcsoló részek XX. századi nemzetiségi statisztikájának történetéhez. In: Varga, Árpád E.: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*. Budapest : Püski, 1998, s. 11 – 15.

37. HOLEC, Roman c. d. s. 308.

38. Tamže, s. 309. Podľa sčítania obyvateľov v r. 1921 žilo v Košiciach 59,7 % Slovákov, 21,2 % Maďarov, a 4 % Nemcov. „Pôvodné etnické identity“ podľa údajov z r. 1850 boli nasledovné: 46,5 % Slovákov, 28,5 % Maďarov a 15,6 % Nemcov. V tejto súvislosti pozri Czoch Gábor: A nemzetiségi megoszlás kérdései és társadalmi dimenziói Kassán az 1850/51-es összeírás alapján. In Czoch, Gábor: *„A városok szíverei”. Tanulmányok Kassáról és a reformkori városokról*. Pozsony : Kalligram, 2009, s. 149 – 164.

v Košiciach a v iných mestách s – na papieri presvedčivou – československou väčšinou?³⁹

Tu sa Holec dotýka i jednej celkom zanedbávanej ale o to vzrušujúcejšej témy: otázky identity a zmeny identity. „Premena“ niekoľkých státisícov ľudí žijúcich do r. 1918 v hornom Uhorsku a potom v Československu je stále „zemou nikoho“ v oboch historiografiách. Ľudí, ktorí sa do r. 1918 pod vplyvom a/alebo pod tlakom maďarskej štátnej idey stali Maďarmi (aspoň „v štatistickom zmysle“) a po zmene štátnej moci, prispôbujúc sa novým okolnostiam, zmenili svoju identitu, ďalej tých, ktorí si svoje puto k maďarskosti zachovali (v slovenskej a českej terminológii nazývaných „maďarónmi“) si nárokovali a nárokuje obidve národné idey, ale „národné“ historiografie si s nimi nevedia poradiť dodnes. Dôkladný – a nedá sa dostatočne zdôrazniť: *nezaujaty* – výskum tejto sivej zóny by nám mohol dať odpoveď na viacero otázok, nielen ohľadne praxe a spôsobu budovania národov a štátov v 19. – 20. storočí, ale aj v súvislosti so vznikom a premenami národnej identity.⁴⁰ Výskum by mal byť zameraný predovšetkým na lokálnu úroveň, mal by zohľadniť vznik a zmeny identity jednotlivých komunít (vrátane pút vytvorených náboženskou príslušnosťou, vývoj národnej identity, vývoj uhorskej identity a jeho neskoršie nahradenie modernou maďarskou alebo slovenskou národnou identitou atď.), a samozrejme by sa mal vyhnúť pasci spätného projektovania súčasnej, modernej národnej identity.

Ani osud krajiny v r. 1918 – 1919 nie je menej sporný. V článku Romana Holeca – ako aj v jeho skoršej recenzii o slovenskom vydaní knihy Ignáca Romsicsa *Trianonská mierová zmluva*⁴¹ – je zreteľné slovenské stanovisko k rozpadu Uhorska, ktoré Holec teraz stavia proti maďarským názorom. Holec na konci svojho článku už viac diferencuje ako na jeho začiatku, keďže striktné rozlišuje medzi publikáciami reprezentujúcimi rozličné pohľady v maďarskej historiografii – v tomto prípade medzi prácami Balázsa Ablonczyho, Miklósa Zeidlera, Ignáca Romsicsa, resp. Gyulu Popély.⁴² Kým o

39. Slovenský historik Milan Zemko v tejto súvislosti píše o „štatistických Slovákoch“, teda o pomadžarčených Slovákoch, ktorí si aj po zmene štátnej moci zachovali spojenie s maďarským svetom, aj keď sčítania obyvateľov ich registrovali ako Slovákov. Pozri ZEMKO, Milan: Voličstvo strán národnostných menšín a komunistické strany na Slovensku v parlamentných voľbách za predmníchovskej republiky. In ZEMKO Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.): *Slovensko v Československu (1918 – 1939)*. Bratislava: VEDA – Vydavateľstvo SAV, 2004, s. 181 – 182. Aj keď podľa údajov zo sčítania obyvateľov z r. 1930 podiel Maďarov v Košiciach nedosiahol ani 20 %, podľa českého historika Zdeňka Kámička približne polovicu obyvateľov mesta tvorili Maďari alebo maďaróni. „Svedčila o tom i skutočnosť, že ďaleko nejsilnejší politickou stranou ve volebním okrese Košice-město byla ještě v roce 1935 maďarská či maďarónská Krajinská křesťansko sociální strana (30,36% voličů), když další maďarské hlasy skrývala podstatná většina z hlasů druhé nejsilnější strany, KSČ (celkem 18,75% hlasů).“ KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře první republiky (1918–1938)*. III. Praha: Libri, 2003, s. 136.

40. V tejto súvislosti pozri HOLEC, Roman: A Trianon-diskurzus a szlovák szépirodalomban. In *Limes*, 2010, roč. 4, č. 23, s. 35 – 36.; ďalej Kovács, Éva: *Felemás asszimiláció. A kassai zsidóság a két világháború között (1918 – 1938)*. Somorja – Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet – Liliium Aurum Könyvkiadó, 2004.

41. HOLEC, Roman: Romsics, Ignác: *Trianonská mierová zmluva*. Bratislava, Kalligram, 2006. 240. s. In *Historický časopis*, 2007, roč. 55, č. 2, s. 367 – 370.

42. ABLONCZY, Balázs: Trianon-problémák. In *Kommentár*, 2007, roč. 2, č. 4, s. 57 – 67.; ABLONCZY, Balázs: Trianon-legendák. In ROMSICS, Ignác (ed.): *Mitoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. Budapest: Osiris, 2005, s. 132 – 161.; ZEIDLER, Miklós: *A revíziós gondolat*. Pozsony: Kalligram, 2009.; ROMSICS, Ignác: *Trianonská mierová zmluva*. Bratislava: Kalligram, 2006.; POPÉLY, Gyula: *Felvidék 1914 – 1920*. Budapest: Magyar Napló, 2010.

prvých dvoch sa zmieňuje len stručne a s uznaním, knihami Romsicsa a Popély sa zaoberá podrobnejšie. Prácu Gyulu Popély nazýva tendenčnou, nakoľko Popély – okrem iného – nevenuje pozornosť situácii v predvojnovom Uhorsku a Trianon považuje v konečnom dôsledku iba za „výsledok českého imperializmu, výsledok českých aspirácií a podvratnej činnosti českej emigrácie“.⁴³ Aj keď na Romsicsovu knihu má oveľa pozitívnejší názor, aj u neho považuje sebareflexiu za nedostatočnú a vytýka mu zdôraznenie vonkajších faktorov.

Kým stanoviská Romana Holeca a Gyulu Popély sa zdajú byť skutočne nezlučiteľné, medzi názormi slovenského historika a Ignáca Romsicsa je podstatne menší rozdiel. Odlíšnosti sa prejavujú skôr v tom, akú váhu pripisujú jednotlivým okolnostiam rozpadu. Holec – v súlade so slovenským chápaním – zdôrazňuje hlavne vnútorné príčiny, a to najmä národnostnú otázku a všeobecnú krízu spoločnosti v Uhorsku, ktorú maďarské elity v časoch dualizmu nedokázali vyriešiť, a ktorá spolu s vojnovou porážkou nakoniec rozdrvila krajinu. Naproti tomu Romsics – a „kritická škola“ – vyzdvihuje skôr úlohu prehry vo svetovej vojne, hlavne pokiaľ ide o spôsob rozpadu Uhorska. Medzi maďarskými historikmi kritického smeru existujú síce menšie rozdiely, pokiaľ ide o názory týkajúce sa budúcnosti Rakúsko-Uhorska (a v rámci toho aj samotného Uhorska), ale viac-menej panuje medzi nimi konsenzus v tom, že Uhorsko v tej forme, v akej v r. 1914 vstúpilo do vojny (teda vo forme centralizovaného maďarského národného štátu), by nemohlo pretrvať do súčasnosti. Národnostnú otázku považujú aj títo historici za mimoriadne závažný problém, ktorý však vtedy, na začiatku 20. storočia by ešte sám osebe nedokázal rozbiť štátne rámce. No svetová vojna bola katalyzátorom národných snáh (ktorým priniesla potrebnú veľmocenskú podporu) a určila podmienky rozpadu krajiny a vyznačenia nových hraníc – a to jednoznačne na úkor Maďarov.

Oproti tomu, čo Roman Holec naznačuje, Ignác Romsics netvrdí, že sa nemaďarské etnické skupiny (teda ich elity) stotožňovali s Uhorskom, ani to, že vtedajšia spoločnosť bola celkovo v poriadku, alebo že Uhorsko rozdrvila iba svetová vojna a rozhodnutie veľmocí. Romsics sa venuje národnostnej otázke aj v knihe *Trianonská mierová zmluva* a vo svojom základnom diele o dejinách Maďarska v 20. storočí zaraďuje túto problematiku medzi päť hlavných zdrojov napätia v spoločnosti Uhorska v dobách dualizmu. Konštatuje, že na rozdiel od ostatných problémov „politické aspirácie nemaďarských etník ohrozovali samotnú existenciu historického uhorského štátu“ a vysvetľuje aj to, prečo maďarská politická elita nedokázala tento problém vyriešiť.⁴⁴ Romsics netvrdí ani to, že národnostná politika Uhorska bola lepšia, ako tá československá, avšak z jeho prác (ako aj zo štúdií ďalších odborníkov na túto tému) sa naozaj dá vyčítať, že zúfalé a oneskorené pokusy Károlyiho vlády o demokratizáciu Uhorska, návrhy národnostných autonómií, alebo trebárs aj korektnejšie štátne hranice (ktoré by viac zodpovedali etnickému princípu a brali by ohľad nielen na záujmy susedných štátov, ale aj na záujmy Maďarska) mohli vytvoriť spravodlivejšiu, prijateľnejšiu situáciu. Mier založený na vzájomne prijateľných kompromisoch by určite lepšie poslužil aj stabilite regiónu. Zdá sa však, že pre jednotlivé národné elity – až na Maďarov, ktorí boli v pozícii porazených – nijaký kompromis nebol prijateľný, z pozície víťaza všetci chceli diktovať. Tieto postoje však zákonite nemohli viesť k trvalému riešeniu, iba k „dlhému prímeriu“.

43. HOLEC, Roman c. d. s. 310 – 311.

44. ROMSICS, Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest : Osiris, 1999, s. 68 a s. 82 – 86.

V tomto svetle sa dá oprávnenne považovať za „chorého muža“ nielen Uhorsko, trápiace sa naozaj vážnymi problémami, ale aj demokratické Československo či medzivojnové Rumunsko (nehovoriac o Južoslávii, ktorou otriasali neutíchajúce vnútorné krízy), darmo túto formuláciu vytýka Holec Istvánovi Janekovi v inej časti svojho článku.⁴⁵ Československo predsa trpelo tou istou chorobou ako pred pár desaťročiami Uhorsko, pravda, závažnosť choroby a spôsob jej liečby nebol totožný (porovnanie vyznie v prospech Československa). Koniec koncov ani Československá republika – podobne ako dualistické Uhorsko – sa nedokázala dopracovať k správnej národnostnej politike, ktorá by zodpovedala jej vnútorným pomerom (podielu a vyspelosti národností, vnútorným napätiam, zahraničnopolitickým faktorom a pod.).

Vyššie spomenutá recenzia Romana Holeca veľmi dobre vystihuje slovenské stanovisko vo vzťahu k hraniciam, keď autor konštatuje, že hranice „nikdy nemôžu byť, neboli a nebudú spravodlivé“.⁴⁶ Maďarská odpoveď na tento výrok je obvykle taká, že to je síce pravda, ale mohli by byť spravodlivejšie, hlavne ak by sa niesli v mene národného sebaurčenia a mali by byť základom pre spravodlivé a trvalé usporiadanie. Keď vychádzame z jednostranných, iba „pre nás spravodlivých“ riešení a nesnažíme sa o vyššie spomínané vzájomne prijateľné kompromisy, nevyhnutne sa zasekneme v logike politiky sily, kedy porazená strana čaká iba na to, aby sa pomery zmenili a mohla vrátiť úder...

A keď už Roman Holec v súvislosti s okruhom otázok týkajúcich sa Trianonu predostrel aj určité návrhy (maďarským historikom, vyhýbajúcim sa národnostnej problematike odporúča študovať uhorské parlamentné diskusie počas vojny, maďarské vojnové plány, resp. arogantné a antisemitské články satirického časopisu *Borsszem Jankó*), tak by som aj ja – v znamení vzájomnosti – dal do pozornosti slovenských kolegov niekoľko zaujímavých tém. Mám na mysli najmä dôkladnejší výskum otázky hraníc (ktorá hraničná čiara viac zodpovedala etnickým pomerom, hranica z roku 1920 alebo hranica vytýčená Viedenskou arbitrážou z roku 1938?); otázky kolektívnej zodpovednosti a trestu (vo vzťahu ku komunite, ktorú bez toho, aby sa s ňou o tejto záležitosti vôbec diskutovalo a proti jej vôli oddelili od svojej krajiny, vrátane procesu s Jánosom Esterházym); komparatívny a kritický výskum menšinovej politiky nástupníckych štátov (nielen Československa); názory slovenských politikov a vývoj týchto názorov pred a po r. 1918,⁴⁷ resp. to, akú úlohu zohrávali elity susedných národov a ich chamtivosť pri získavaní územia v znemožnení tej maďarskej demokratickej alternatívy, s ktorou by sa s oveľa väčšou pravdepodobnosťou dokázali dohodnúť než s Republikou rád alebo s kresťansko-konzervatívnym kurzom čerpajúcim legitimitu z irendentizmu a otvorene hlásajúcim revíziu. Bolo by dobré, keby tieto témy dokázali slovenskí a maďarskí historici v budúcnosti prediskutovať na odbornej báze, nevynechajúc samozrejme ani ostatné Romanom Holecom predostreté témy. Za spoločnú diskusiu stoja aj zaujímavé články z 1-2/2009 čísla slovenského časopisu *História*, zaoberajúceho sa maďarsko-slovenskými dejinami. Napokon – keďže zblíženie národných naratívov bude podľa všetkého ešte dlhý proces – oplatilo by sa medzitým vydať aj inými smermi. Ako mimoriad-

45. HOLEC, Roman: *Trianonské*, c. d. s. 293 – 294.

46. HOLEC, Roman: *Romsics*, c. d. s. 369. (pozn. č. 42.).

47. K tomu ako príklad môže poslužiť výborná štúdia Nándora Bárdiho a Pétera Wébera: *Kisebbségben és többségben: Iuliu Maniu nézőpontjai*. In *Limes*, 1998, roč. 11, č. 4. s. 243 – 256.

ne sľubné sa zdá napríklad aplikácia mikrohistorického pohľadu, v rámci ktorého sa dajú preskúmať jednotlivé javy akoby spopod národnej úrovne, minimalizujúc tým deformácie národnej optiky. Nádejné sú aj projekty, ktoré sú založené na spoločnej aktivite, na *skutočnej* spolupráci slovenských a maďarských (rumunských, českých, poľských atď.) bádateľov.⁴⁸

V Holecovom článku je veľa pripomienok na adresu maďarskej historiografie posledného obdobia, ktoré sú v každom prípade hodné zváženia. Už aj preto, že si prečítal veľké množstvo textov, je vidieť, že Holec sleduje maďarskú historiografiu a verejnú mienku dôkladne a so záujmom. Svoje tvrdenia podopiera množstvom konkrétnych príkladov, ktoré zároveň interpretuje, hodnotí a dáva do kontextu. Pravda, zdá sa, že niektoré detaily si nevšimol, niektoré interpretoval nesprávne, a ani súvislosti nedokázal vždy dobre rozlúštiť, aby presne uchopil z nich vyplývajúcu skutočnosť. Z času na čas sa ani Holec nevyhne použitiu „národného“ (v jeho prípade slovenského) pohľadu. Aj keď sa v nastavenom zrkadle nie vždy spoznávame, aj keď obraz, ktorý zrkadlo odráža je miestami akoby zahmlený, ešte neznamená, že by bol úplne skreslený. Jeho odkazu možno jasne porozumieť: o predostrených otázkach nielenže sa oplatí, ale je nutné rozprávať sa, a to rovnako v maďarsko-slovenskej ako aj v maďarsko-maďarskej relácii. Je užitočné dôkladne preskúmať obraz v zrkadle, ktoré nám nastavujú susedia, veď k správne mu sebazpoznaniu je nevyhnutné, aby sme sa občas videli zvonka, očami iných.

48. Stojí za to spomenúť tu aspoň prácu vykonávanú v Maďarsku na Stredoeurópskej Univerzite (Közép-európai Egyetem, CEU), činnosť zmiešanej maďarsko-slovenskej komisie historikov, alebo projekty zrealizované (a plánované) s podporou Medzinárodného vyšehradského fondu, napríklad na univerzite Eötvöse Loránd (ELTE) v Budapešti.